

KIBRIS KRİZİ

Assist. Prof. Dr. Umut ARIK
 European University of Lefke
 Faculty of Economics and Administrative Sciences
 Department of International Relations
 uarik@eul.edu.tr

Abstract: *The Greek Cypriot Presidency attempted to change the internationally accepted status of the Republic of Cyprus and the Partnership State based on the political and constitutional equality of the Turkish and Greek Cypriot Communities, recognised through the 1959-1960 London, Zurich and Nicosia Agreements, by organising attacks on the Turkish Cypriot Community during the Christmas of 1963, after preventing the Turkish Cypriot Vice President, Ministers, Deputies, Judges and Officials from undertaking their duties. This period is known as the Bloody Christmas because of the Greek Cypriot atrocities perpetrated against the Turkish Cypriots aimed at their ethnic cleansing in accordance with the Akritas Plan. The efforts of Turkey to put an end to these atrocities through the implementation of the 1960 Cyprus Guarantee Agreement were blocked by the infamous Johnson letter that poisoned the Turkish-US relations. A Junta of Colonels organised a coup in Athenes and illegally sent Greek troops to assist the EOKA terror organisation in Cyprus which, under General Grivas, perpetrated attacks on the Turkish Cypriot Community, at the end of 1967, with particular severity at the Geçitkale and Boğaziçi zones. Upon Turkish demonstrations through overflights of the Turkish air force, the USA intervened and the special representative of the US President, Cyrus Vance, persuaded Greece and Turkey to come to an understanding to avoid outright war. In the aftermath the Turkish Cypriot Community formed the Provisional Turkish Cypriot Administration. The colonels junta in Athenes fell under the control of the hawks. As Makarios was apparently distancing himself from rapid Enosis/union with Greece, Athenes used EOKA thug Nikos Sampson to topple him with a coup in 1974. Makarios saved himself by hiding in the mountains and then being smuggled out to England. Turkey proposed joint intervention under the Gurantee Agreement to put an end to the coup and to reinstate the constitutional order but rejected by Britain and, of course, Greece. The clause for unilateral intervention was applied and Turkish forces landing in Cyprus took control of the situation. Talks started in Geneva but they were stalled through the stone walling of Greece encouraged by the British. This situation led to the continuation of the Turkish Peace Operation in order to stabilise the military situation. After the acceptance of a UN brokered armistice the Turkish Federated Republic of Cyprus was established in 1975.*

Keywords: *Partnership Republic, equality, ethnic cleansing, Bloody Christmas, Johnson Letter, The Greek Junta, EOKA terror, Provisional Turkish Cypriot Administration, Nikos Sampson, EOKA coup in Cyprus, joint guarantee intervention, Turkish Federated Republic of Cyprus.*

Özet: Kıbrıs Rum Cumhurbaşkanlığı, Kıbrıs Türk Cumhurbaşkanı Yardımcısının, Bakanlarının, Milletvekillerinin, Hakimlerinin ve Memurlarının görevlerini yapmasını engelledikten sonra , 1963 Noelinde Kıbrıs Türk Toplumuna saldırılar düzenleyerek, Kıbrıs Cumhuriyetinin uluslararası planda kabul edilmiş statüsünü değiştirmeye ve Kıbrıs Türk ve Rum toplumlarının siyasal ve anayasal eşitliğine dayalı Ortaklık Devletini ortadan kaldırmaya teşebbüs etti. Kıbrıs Türk Toplumunun Akritas Planı çerçevesinde etnik temizliğine yönelik Kıbrıs Rum mezalimi dolayısıyla bu dönem Kanlı Noel olarak bilinir. Türkiye'nin 1960 Kıbrıs Garanti Anlaşması çerçevesinde bu mezalime son verme çabaları, Türk-ABD ilişkilerini zehirleyen Johnson mektubuyla engellenmiştir. Atınada bir Albaylar cuntası düzenlediği darbeden sonra gayrimeşru biçimde Yunan kuvvetlerini göndererek Kıbrıs'taki EOKA terör örgütünü desteklemiş ve anılan örgüt General Grivas liderliğinde 1967 sonunda özellikle Geçitkale ve Boğaziçi bölgelerinde şiddetli olmak üzere Kıbrıs Türk Toplumuna hücum etmiştir. Türk Hava kuvvetlerinin Ada üzerindeki gösteri uçuşları sonunda ABD olaylara müdahil olmuş ve Başkanın özel temsilcisi Cyrus Vance, Türkiye'ye Yunanistan'ı doğrudan bir harbi önleyecek şekilde uyuşmaya varmaya ikna etmiştir. Olayların arkasından Kıbrıs Türk Toplumunu Geçici Kıbrıs Türk Yönetimini kurmuştur. Atina'daki Albaylar Cuntası şahinlerin kontrolü altına geçti. Makarios'un hızlı bir Enosis/Yunanistan'la birleşme yaklaşımından uzaklaşmaya başladığı görüntüsünü vermesi üzerine Atina 1974'te EOKA kabadayısı Nikos Sampson'u, onu devirmek üzere bir darbe yapmakta kullandı. Makarios dağlara saklanarak ve sonra İngiltere'ye kaçırılarak kendisini kurtardı. Türkiye, darbeyi sona erdirmek ve anayasal düzeni yeniden kurmak üzere Garanti Antlaşması çerçevesinde ortak müdahale önerdiyse de İngiltere ve doğal olarak Yunanistan tarafından reddedildi. Tek taraflı müdahale hükmü kullanıldı ve Kıbrıs'a çıkarılan Türk Birlikleri durumu kontrol altına aldı. Cenevre'de görüşmeler başladı fakat İngiltere tarafından cesaretlendirilen Yunanistan'ın engellemeleri sonucu ilerleme kaydedilemedi. Bu durum, askeri konumu stabilize etmek amacıyla Türk Barış Harekâtının devamı zorunluluğunu doğurdu. BM tarafından sağlanan ateş kesten sonra 1975'te Kuzey Kıbrıs Federe Devleti kuruldu.

Anahtar Kelimeler: Ortaklık Cumhuriyeti, eşitlik, etnik temizlik, Kanlı Noel, Johnson mektubu, Yunan Cuntası, EOKA terörü, geçici Kıbrıs Türk yönetimi, Nikos Sampson, Kıbrıs'ta EOKA darbesi, ortak garanti müdahalesi, Kıbrıs Türk Federe Devleti.

1. BİRİNCİ DÖNEM (1963-1964)

"I take the holy oath that I shall work for the birth of our national freedom and shall never waiver from our policy of annexing Cyprus to mother Greece." (Makarios'un 18 Ekim 1950'de Başpiskopos seçildiği zaman ettiği yemin.)

"If in order to reach Enosis one were obliged to make the manoeuvre of a temporary independence, would he who had done this deserve criticism." (Yunan Dışişleri Bakanı Avroff'un Zürich, Londra ve Garanti Anlaşmalarından önce Yunan Muhalefetine verdiği cevap.)

Londra ve Zürich anlaşmaları yapıldı, Garanti ve İttifak Antlaşmaları tamamlandıktan, Kıbrıs Anayasasının Temel Maddelerini kapsayan 11 Şubat 1959 tarihli ve Türk, İngiliz Yunan Dışişleri Bakanları ile Kıbrıs Türk ve Kıbrıs Rum liderlerinin imzalarını taşıyan belge kabul edildikten ve Adadaki İngiliz üslerinin alanı hakkında uzunca süren müzakereler sonuçlandıktan sonra, 16 Ağustos 1960'da Lefkoşa'da Kıbrıs Cumhuriyetinin bağımsızlığı ilan edildi. (Necatigil, 1989:10)

Esasen 13 Aralık 1959'da yapılmış olan seçimlerin sonuçlarına uygun olarak Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fazıl Küçük görevlerine başladılar. Cumhuriyet, 21 Eylül 1960'da Birleşmiş Milletlere üye kabul edildi. Sırada, yönetime işlerlik verilmesi vardı. Öncelikli olarak, anayasada belirtildiği üzere, Temsilciler Meclisinin Türk ve Rum Grupları tarafından ayrı, ayrı basit çoğunlukla kabul edilecek vergilerin toplanması ile ilgili kanunların çıkarılması, Türklerin %40, Rumların %60 oranında katılacağı 2000 kişilik silahlı kuvvetlerin ve 2000 kişilik jandarma kuvvetlerinin oluşturulması, kamu hizmetlerine %70-%30 oranları üzerinden atama yapılması ile yine anayasada öngörüldüğü üzere Türk ve Rumların Lefkoşa, Limasol, Baf ve Larnaka kentlerinde ayrı belediyeler kurması gerekiyordu. Makarios önce, Temsilciler Meclisinde Türk toplumu kabul etmediği halde, eski İngiliz vergi yasalarına göre vergi toplanmasını zorlayan bir karar aldı. Türk cemaati kararın anayasaya aykırı olması dolayısıyla iptali için Anayasa Mahkemesinde dava açtı. Makarios'un ikinci anayasaya aykırı zorlaması silahlı kuvvetlerin Rum komutanların yönetimine verilmesi konusundaki ısrarı oldu. Bu zorlamaya karşı, Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fazıl Küçük Anayasanın 8.maddesinde açıkça kabul edilmiş olan veto hakkını kullandı. Bundan sonra Makarios, kamu hizmetlerinde %30 ölçüsünde Türk yetkilinin atanması için yeterli nitelikte Türk bulunmadığını iddia etti. Nihayet, 1962 başında beş büyük şehirde ayrı Türk Belediyelerinin kurulamayacağını ilan etti. Türk toplumu, anayasaya uygun biçimde ayrı belediyeler kurunca, hükümetteki Rum Bakanlar bunları kaldırmaya dair bir karar almak istediler. (Oran, 2001:722) Anayasa Mahkemesi bunun *ab initio* batıl olduğu kararını alınca Türk Belediyeleri çalışmalarına devam ettiler.(Necatigil, 1989:20)

Anayasa Mahkemesinin vergiler konusundaki kararı da Makarios'un zorlamasının anayasaya aykırı olduğu yolunda idi. Başkan Forsthoff, Mahkemesinin bu kararları Makarios tarafından uygulamaya konulmayınca görevinden istifa etti. Makarios ise, Anayasanın uygulanamayacak biçimde hayalperest olduğunu iddia ederek, değişiklik önerilerini sunmak amacıyla 22-26 Kasım 1962 tarihleri arasında Ankara'yı ziyaret etti. Başbakan İnönü'den tek taraflı olarak Anayasanın değiştirilemeyeceği cevabını aldı. Buna rağmen 30 Kasım 1963'te, 1959 anayasasına aykırı önemli maddeleri bulanan on üç maddelik bir anayasa değişikliği ilan etti. Aykırı maddeler şunlardı: Cumhurbaşkanı ve Yardımcısının veto hakları kaldırılacaktır ve seçimleri Temsilciler Meclisinin ilgili toplum kanadı tarafından ayrı olarak değil, Meclisin tümünce yapılacaktır. Yasaların geçmesi için ayrı toplum çoğunluğu gereği kaldırılacaktır. Ayrı belediyeler kaldırılacaktır. Ayrı yargı olmayacaktır. Güvenlik güçleri, polis ve jandarma ayrı olmayacaktır. Sayıları hakkında yeni kanun çıkarılacaktır. Kamu yönetimindeki ve güçlerdeki oranlar değiştirilecektir. Kamu Yönetimi Komisyonu, kararlarını basit çoğunlukla alacaktır. Toplum Meclisleri ilga edilecektir.(Ertekün, 1981:182) Türkiye bu değişiklik ilanını 16 Aralık 1963'te reddetti.(Necatigil, 1989:23) Türkiye'nin bu kararlı tutumuna karşı, Makarios, 'yabancı devletlerden bir yanıt istemediğini, sadece değişiklik hakkında bilgi verdiğini' açıkladı.(Oran, 2011:723)

Bundan sonra Ada'da Türk toplumuna uygulanmakta olan kısıtlamalar ve şiddet hareketleri arttı. 21 Aralık 1963 akşamı Lefkoşa'nın bir Türk mahallesinde devriye gezen Kıbrıslı Rum polisin, Kıbrıslı Türklerin kullandığı bir arabayı durdurarak, arama yapması sırasında çıkan olayda, Rum Polisler silah kullanarak, iki Kıbrıslı Türkü öldürdüler. 24 Aralık günü ise, yine Lefkoşa'da, Kıbrıslı Rum grupları, Türklere saldırdılar ve 24 Türkü şehit ettiler, 40 Türkü de yaraladılar. Kıbrıs Milli Muhafız Kuvvetleri Lefkoşa'nın Türk kesimini muhasara etti. Küçük Kaymaklı kasabası şiddetli bir ateş çemberine alındı. Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fazıl Küçük, Birleşmiş Milletler üyelerinin Devlet Başkanlarına gönderdiği bir mesajda, "Hükümetteki ve Güvenlik Kuvvetlerindeki çoğunluk güçlerinden cüret alan ve bu gücü suiistimal eden Kıbrıs Rumları, 20 Aralık 1963 tarihinden itibaren, benim ikametgâhım ve resmi ofisim de dahil olmak üzere, Türklere ve yerleşim yerlerindeki Türk mülklerine, Rum polisi ve sivil Rumlar tarafından gerçekleştirilen toplu bir silahlı saldırı planını uygulamaya koymaya başlamışlardır." diyordu. Silahlı Rum güçleri, Adanın her yanında Türklere ait tüm köy ve mahalleleri çevirmişler ve

dışarıyla temaslarını engellemişlerdi. Bunun üzerine 24 Aralık 1963 gecesini toplanan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, mahallinde “Ateş Kes” sağlanamaması halinde, bunun Türk Silahlı Kuvvetlerince sağlanması hususunda karar aldı. Uyarı olarak Türk jetleri 25 Aralık 1963 günü Lefkoşa üzerinde uçmaya başladı. 1960 Antlaşmaları uyarınca Adada bulunan 650 kişilik Türk Askeri Birliği Karargâhından çıkarak, Lefkoşa-Girne yolunda yeni bir mevzi kurdu. Lefkoşa-Gönyeli hattını denetim altına alarak, Kıbrıslı Rumların bu bölgeye girişini engelledi. 28 Aralık 1963 tarihli Daily Express, durumun vehametini şöyle anlatıyordu: “Bu gece son beş gün içinde 200 ila 300 kişinin vahşice katledildiği ve kuşatma altında bulunan Lefkoşa’nın Türk kesimine gittik. Oraya giden ilk Batılı muhabirler bizdik. Yazıyla anlatılması mümkün olamayacak ölçüde feci ve korkunç manzaralarla karşılaştık. Dehşet insanların gözyaşlarını dahi durduracak kadar büyük ve korkutucuydu.” (Daily Express, 28 Aralık 1963)

Durumun bu derece ürkütücü olmasının nedeni, o dönemdeki Rum İçişleri Bakanı Polikarpos Georghadis (Yorgakis)’in, Rum saldırılarının başlamasından bir gün önce, olayların çok planlı bir şekilde hazırlandığını gösterecek biçimde, Türk polisinin silahlarını toplatmış ve Türk toplumunu tamamen savunmasız bırakmış olmasıydı. Esasen, Adadaki Türk varlığına yönelik meş’um “Akritas” planının altındaki “Reis, Akritas” imzası da anılan Bakanın kod adıydı. (Necatigil, 1989:32)

1963 Kanlı Noel’inin bilançosu, 364 Kıbrıs Türkünün katli ve 25000 Kıbrıs Türkünün göçe zorlanmış olması olarak özetlenebilir. Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin olaylarla ilgili raporunun 180. Paragrafında ise şu bilgiler verilmektedir: “Tylliria’daki çatışma da dahil Adadaki son olaylarda mülkiyete verilen zarar hakkında Birleşmiş Milletler Barış Gücü etraflı bir araştırma yapmıştır. Bu araştırma, çoğu Türk Köyü veya müşterek yerleşim olan 109 köyün ve 527 evin tahribedildiğini ve 2000’inin ise yağmaya uğradığını ve zarar gördüğünü saptamıştır. Ktima’da 38 ev ve dükkân tamamen, 122’si ise kısmen harabolmuştur. Lefkoşa’nın Omorphita (Türk) bölgesinde 50 ev tamamen yıkılmış, aynı bölgede ve civarındaki 240 ev de kısmen harabolmuştur.”(UN.Doc.S/5950, 10 Eylül 1964)

Türkiye, bu durumda Garanti Anlaşması gereğince Yunanistan ve İngiltere’ye, birlikte harekete geçilmesi için müracaat etmiştir. Üç devlet önce ortak bir kuvvetle Lefkoşa’da, harita üzerinde yeşil kalemle çizilmiş olduğu için daha sonra hep “yeşil hat” olarak anılmış bir çizgi üzerinde mevzilenerek, Rum ve Türk bölgelerini ayırdı. Daha sonra, İngiltere’nin teklifi üzerine, taraf toplumların ve Türkiye ve Yunanistan’ın katılımıyla 15 Ocak 1964’te Londra’da bir konferans toplandı. 21 Ocak’ta fiilen kesilen anılan konferans hiçbir netice vermeden dağıldı.(Armaoğlu, 1992:786)

Konferansın başarısızlıkla sonuçlanmasının nedeni Klerides tarafından temsil edilen Kıbrıslı Rumların, Yunanistan’ın da desteği ile, Türklere, Züriç ve Londra anlaşmalarından doğan her türlü ortaklık hak ve statülerinin kaldırılmasını ve Rum yönetiminde olacak basit bir azınlık statüsünü kabul etmelerini öngören bir anayasa değişikliği önermeleri oldu. Londra Konferansı böylece çıkmaza girince konu Birleşmiş Milletlere havale edildi.(Ertekün, 1981:19)

Londra Konferansında Kıbrıs Türk Toplumunu Temsilcisi Rauf Denктаş, 1960 çözümünün Kıbrıslı Türklerin güvenliğini sağlayamadığını, fiili güvencelere gereksinim duyulduğunu, bu çerçevede içinde tek çözümün coğrafi olarak ayrılmış ve zorunlu nüfus mübadelesini gerçekleştirmiş iki toplumlu federal bir devletin kurulması olduğunu savunmuştu. İki toplumun farklı görüşleri karşısında, hiç olmazsa çatışmaların önlenmesi ve Türk toplumunun katliamına son verilmesi amacıyla Ada’ya bir İngiliz subayının komutasında 10000 kişilik bir NATO gücü konuşlandırılması önerisi ortaya atıldıysa da, Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Türk Toplumunu temsilcilerinin kabul ettiği bu öneriyi bizzat Ada’ya gidererek sunan George Ball, Makarios tarafından reddedildi. Zira Makarios güttüğü bağlantısız dış politika nedeniyle, konu Birleşmiş Milletlerde ele alındığı takdirde görüşlerini kabul ettirebileceğini düşünüyor ve bir Birleşmiş Milletler Barış Gücünü yeğlediğini belirtiyordu.(Oran, 2001:724)

Bu durumda İngiltere 15 Şubat 1964'te Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine başvurdu. İngiltere ve ABD bir karar tasarısı hazırladılar. Kıbrıs Hükümetinin iki toplumdaki meydana geldiğini vurgulayan bu karar tasarısı Adada Türklere uygulanan mezalimden söz etmediği için Ankara bu yolda bir paragraf önerdi. Bunun üzerine, Konseyin geçici üyeleri, sadece bir BM Barış Gücünün adaya gönderilmesini ve BM Genel Sekreterinin barışçı bir çözüm sağlamak üzere bir arabulucu atmasını öngören bir tasarı hazırladılar. Bu tasarı 4 Mart 1964'te 186 sayılı Güvenlik Konseyi kararı olarak kabul edildi.(Ibid: 725)

Ancak, Adada Rum saldırıları devam etmekteydi. 4 Şubat 1964'te bazooka, havan ve ağır makineli silahlarla mücehhez bir Rum kuvveti Gaziveren Türk köyüne hücum etti. Aynı gün Limasol'da da Türklere saldırılar oldu. Observer gazetesi, 16 Şubat 1964 tarihli nüshasında, İngiliz Komutan General Young'ın, Rum saldırılarının, Rumların hiç bir saldırıda bulunmayacaklarına söz verdikten sonra başladığını belirttiğini kaydediyordu. 9 Mart'ta Rumlar, Baf'ta, Ktima'da saldırıya geçtiler ve Büyük Camii tahribettikten başka 15 Türkü de şehit ettiler. Bu şekilde artarak devam eden saldırılar karşısında ve Birleşmiş Milletler Barış Gücünün alınmış bulunan karara rağmen el'an Adaya gönderilmesinin geciktirilmekte olması muvacehesinde Türk Hükümeti, 12 Mart 1964 tarihinde "Kıbrıs'taki Türk Toplumuna vaki tüm tecavüzler derhal durdurulmadığı [...]" ve "[...] hemen ateşkes sağlanmadığı takdirde" Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunacağını açıkladı.(Necatigil, 1989:34-35)

Türkiye'nin müdahale kararı Birleşmiş Milletler Barış Gücünün 14 Mart'ta Kıbrıs'a gönderilmeye başlanmasını sağladı. Tüm güç 27 Mart'ta Adada konuşlanabildi. Bu arada, BM Genel Sekreteri U Thant, Barış Gücü Komutanlığına Hintli General Gyani'yi, Arabuluculuğa ise Finlandiyalı Diplomat Sakari Tuomioja'yı atadı. Ancak Barış Gücünün Adaya çıkışı da çatışmaları durduramamıştı. Bunun üzerine Türkiye, ABD ve İngiltere'ye bir nota göndererek her an Adaya çıkartma yapabileceğini hatırlattı ve 16 Mart 1964'te TBMM Hükümetine gerektiğinde Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunma yetkisi verdi.(Oran, 2001:725)

Buna rağmen, Makarios, 4 Nisan'da Zürih ve Londra anlaşmalarının ayrılmaz bir parçası olan İttifak Anlaşmasını tek taraflı olarak feshettiğini ilan etti. Türkiye, böyle tek taraflı bir fesih kararının hukukî geçerliliği olmayacağını açıklayarak bu kararı tanımadığını bildirdi. Ne var ki, bu açıklamanın hemen arkasından, Makarios'un tek taraflı fesih kararına destek sadedinde, Yunan Başbakanı Yorgo Papaandreu bir bildiri yayınlayarak, Yunanistan'ın, Helenizmin Kıbrıs'taki halk mücadelesini kayıtsız, şartsız desteklediğini, Zürih ve Londra anlaşmalarının yürümediğini, bu anlaşmaların Adada durumu çıkmaza sürüklediğini resmen beyan etti.(Armaoğlu, 1992:788)

Esasen, Kıbrıs'taki EOKA'cılar da bu sırada Atina'da bulunan eski komutanları Grivas'ı "Kıbrıs için Ulusal Konsey" Başkanlığına seçmişler ve onun desteğiyle, sayıları bilhazre 20000'i aşacak Yunan askerini ve önemli miktarda silah ve mühimmatı Adaya sokmaya başlamışlardı. Makarios ise Nisan'da Atina'ya bir ziyaret yaparak, Kıbrıs konusunu NATO'da değil, BM'de irdelemek ve Türkiye ile görüşmemek hususunda Papaandreu ile anlaştı. Nihai hedefin ENOSIS olması ve Türkiye'nin bir saldırısı halinde Yunanistan'ın Kıbrıs'a yardım etmesi kararlaştırıldı. Bu tutuma cevaben, 16 Nisan 1964'te Time Dergisine verdiği bir demeçte İnönü, müdahaleyi öngörür biçimde, meşhur "Yeni bir dünya kurulur ve Türkiye de bu dünyada yerini bulur." açıklamasını yaptı.(Oran, 2001:726)

Mayıs'ta ise Makarios Kıbrıs'ta mecburi askerlik sistemini ihdas ederek, Rumları askere almaya ve ağır silahlarla teçhiz etmeye başladı. Bir taraftan da Sovyet Rusya ve Doğu Bloku ile sıkı münasebetler tesis etti. Buna karşılık Türk Hükümeti 7 Haziran'da Türk Askerinin Kıbrıs'a çıkması için gereken planları tamamladı.(Armaoğlu, 1992:788)

Türkiye'de bu dönemde Ordu içinde, Talat Aydemir'in darbe teşebbüslerinin bastırılmış olmasına rağmen el'an bazı huzursuzlukların bulunduğu, diğer taraftan yeterli çıkartma teçhizatının bulunmadığı, bu nedenle İnönü'nün gerçekte bir çıkarmadan çekindiği biliniyordu.

Netekim, İnönü, Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in itirazlarına rağmen, çıkartma planlarından 4 Haziran 1964'te ABD'ni haberdar etme kararını almıştır. Bunun cevabı, 5 Haziran'da Başkan Johnson'dan gelen sert mektup olmuş ve anılan belge sadece Kıbrıs konusunu değil, tüm Türk dış politikasını uzun süre etkisi altında bırakmıştır. (Oran, 2001:726)

Başkan Johnson mektubunda şu noktaları belirtiyordu:

"1. Türkiye, Garanti Antlaşmasını tam işletmeden Adaya müdahale kararı almıştır. Türkiye henüz müdahale hakkını kullanamaz.

2. Türkiye tarafından Kıbrıs'a yapılacak bir askeri müdahale kendisini Sovyetler Birliği ile bir çatışma durumuna sokabilir. Türkiye NATO müttefiklerine danışmadan, onların 'rıza ve muvafakatını' almadan böyle bir harekete giriştiğine göre, acaba NATO'nun Türkiye'yi savunma yükümlülüğü var mıdır? Türkiye bu noktayı herhalde düşünmemiştir.

3. Türkiye ile Amerika arasında mevcut 12 Temmuz 1947 tarihli yardım anlaşmasının 4. Maddesine göre Türkiye Amerika'nın vermiş olduğu silahları Kıbrıs'a müdahalede kullanamaz. Çünkü bu silahlar Türkiye'ye savunma amacıyla verilmiştir.

4. Ayrıntılı görüşmeler için Türkiye Başbakanı Washington'a gelirse, Başkan Johnson bundan memnun olacaktır."

İnönü, Johnson'ın mektubuna 13 Haziran'da cevap verdi. Bu cevap oldukça yumuşak bir ifade taşıyordu... Başbakan ..21 Haziran'da Washington'a gitti.. görüşmeler 22-23 Haziran'da yapıldı... Türk Hükümetinin ...hareket noktası... Züriç ve Londra anlaşmaları ile Türk toplumuna tanınan hakların korunması... bunu sağlamak için daha sağlam güvenlik ve garanti tedbirlerinin elde edilmesi... Türkiyenin Ada üzerindeki yetkilerinin artırılması idi... Washington görüşmelerinde Kıbrıs meselesini nihai bir çözüme ulaştırmak üzere Amerika'nın eski Dışişleri Bakanlarından Dean Acheson'ın aracı olarak tayin edilmesine karar verilmiştir." (Armaoğlu, 1992:789-791)

Johnson, bu ziyaret vesilesiyle, konunun üçlü bir zirvede ele alınması için, Yunan Başbakanı Yorgo Papaandreu'yu da Washington'a çağırılmış, fakat Washington'a gitmesine rağmen Papaandreu, İnönü ile görüşmeyi reddetmişti. 24 Haziran'da yapılan Johnson-Papaandreu görüşmesinde, Yunan Başbakanı Moskova kozunu tehdit olarak kullandı. Arkadan yayınlanan ortak bildiri arabulucu teyid edilmekte ve yeni bir çözüm şeklinin zorunlu olduğu belirtilmekteydi. (Oran, 2001:727)

Bundan sonra, ABD'nin önerisiyle, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere, BM arabulucusu Tuomioja'nın nezaretinde ve Acheson'ın arabuluculuğunda Cenevre'de bir araya geldiler; fakat davet edilen Makarios gelmedi. 14 Temmuz 1964'te sunulan Acheson planında, özetle, Mağosa'nın kuzeyindeki Boğaz ile Kıbrıs'ın Kuzey kıyılarındaki Akantu geçiti arasında çizilen çizginin doğusunda kalan Karpas yarımadasının Türkiyenin münhasır egemenliğine bırakılacağı, Türklerin çoğunlukta olduğu birkaç bölgede özerklik sağlanacağı, Ada Türklerinin Lausanne'da Yunanistan'daki müslümanlara tanınmış azınlık haklarından yararlanacağı, Meis (Castellorizo) adasının Türkiye'ye verileceği belirtilmişti. Türkiye'nin kabul ettiği bu planı Makarios ve Yunanistan reddettiler. 20 Temmuz'da Yunanistan yeni bir plan sundu ki burada Adanın 32 km.2'lik bir bölümünün Türkiye'ye 50 yıllığına kiralanması sözkonusu oluyordu. ENOSİS'e açık olan bu teklif Türkiye tarafından reddedildi. 31 Ağustos'ta Cenevre Konferansı dağıldı. Bu arada Adada Grivas komutasındaki Rum askerleri 6 Ağustos'ta Erenköy'e saldırmışlar ve cevaben 7 Ağustos'ta Türk jetleri Ada üzerinde ihtar uçuşunda bulunmuşlar, Grivas'ın aldırılmaması üzerine 8-9 Ağustos'ta Erenköy'ü savunan TMT mücahitlerine destek olan 64 Türk jeti Grivas komutasındaki müteceviz Rum kuvvetlerini bombalamıştı. Bunun üzerine Yunan

jetleri de Lefkoşa üzerinde uçtular. Konu BM'e intikal etti. Makarios, Güvenlik Konseyinin Ateş Kes çağrısına uyararak, Erenköy ablukasını kaldırdı. Türkiye de olumlu yanıt verdi ve sıcak savaşın eşiğinden dönüldü. (Ibid: 728-729.)

1963-64 olaylarının sonucunda Türkiye'nin ABD ve NATO ile ilişkilerinde bir soğuma oldu. Bu soğumanın hiç bir zaman tamamen giderildiği söylenemez. Dışişleri Bakanı Erkin'in hemen sonra Moskova'ya gitmesiyle Sovyetlerle bir yaklaşma başladı ve Sovyet Başkanı Podgorny'nin 1965'teki Türkiye ziyaretiyle ilerledi. Ne var ki Ruslar el'an Kıbrıs konusunda Türkiye'yi desteklememektedir. Türkiye bir taraftan da Birleşmiş Milletler içindeki etkisini artırmak için Bağlantısızlara ve Üçüncü Dünyaya yaklaşmak istediye de bundan fazla bir sonuç elde edemedi.

2. YENİ BİR EVREYE GİRİŞ: 1967 KRİZİ

"Yunanlılar Batı Trakya'daki soydaşlarımıza baskıyı çok artırmışlardır... Lozan'da Türklere verilen haklar adeta tanınmıyor."(Türkiye Dışişleri Bakanlığı sözcüsünün 28 Haziran 1967 tarihli demeci.)

"Kıbrıs'taki azınlık haklarının dikkate alınması suretiyle, ENOSİS'i barışçı müzakerelerle sağlama gayesi gütmekteyiz." (Yunanistan'da Albaylar Cuntası Darbe Hükümetinin 22 Nisan 1967'de Radyoda okunan Hükümet Programı.)

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 4 Mart 1964 tarihli kararına göre Genel Sekreterin atadığı Finli Arabulucu Sakari Tuomioja 9 Eylül 1964'te öldü.Yerine seçilen Ekvador'lu diplomat Galo Plaza Lasso, 26 Mart 1965'te Genel Sekretere verdiği raporda özetle, 1963-64 olaylarının eski duruma dönülmesini imkânsız kıldığını söyleyerek, Zürih ve Londra Anlaşmalarının ve Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasasının artık geçerli olmadığını ilan ediyor, diğer bir deyimle Makarios'un iddia ve taleplerini aynen kabullenerek, Kıbrıs Türk toplumunu bir azınlık haline düşürmeyi öngörüyordu. Ayrıca, Adanın askerden arınmasını talep ederek, Garanti Anlaşmasını da yok etmek niyetindeydi. (Oran, 2001:733)

Türkiye, Plaza raporunu, uluslararası hukuka aykırı olduğu ve arabuluculuk yetkilerini aştığı gerekçeleriyle açıkça reddetti. Arabulucunun, Türkiye'nin federal sistem tezini terketmesini ve Adadaki Türk Toplumunun dışarıya göç etmesinin kolaylaştırılmasını istemesini ise taraf tutucu olarak niteledi.(Armaoğlu, 1992:793)

Yunanistan ve Makarios bu raporu doğal olarak olumlu buldular. Kıbrıs Rum yönetimi anılan raporun verdiği güçle, "Kıbrıs Hükümeti" olduğu iddiasıyla, konuyu Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna götürdü. Esasen daha önce, 10 Ekim 1964'te Kahire'de yapılan Bağlantısızlar Konferansının da desteğini sağlamış olduğu için, Genel Kuruldan 18 Aralık 1965'te tamamen kendi görüşlerini yansıtan ve Kıbrıs Türklerine azınlık muamelesi öngören 2077 sayılı kararı çıkartması kolay oldu. Böylece Adanın anayasal iki toplumluluğu ve Türk Toplumunun ortaklık hakları gözardı edilmiş oluyordu.(Ertekün, 1981:21)

Genel Kurul'da anılan kararın oylanmasında Türkiye dışında ABD, İran, Pakistan ve Yunanistan'la çeşitli anlaşmazlıkları bulunan Arnavutluk olumsuz oy kullandı. Ayrıca, 54 üye de çekimser kaldı, Olumlu oy sayısı sadece 47 idi. Ancak Adadaki Rum Yönetimi artık kendisini tek başına Kıbrıs'ın yegâne Hükümeti saymaya hak kazanmış görüyordu. Bundan sonra Adada yönetimi tamamen Rumlar ellerine aldılar. Türk yetkililer yok sayıldı. Türk toplumuna "ateşkes" koşulları bahane edilerek, "stratejik mallar" yasaklanıyor iddiasıyla tam bir ambargo uygulanmaya başladı.(Denktaş, 1982:46)

Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin 10 Haziran 1965'te Güvenlik Konseyine verdiği raporun 104. maddesinde şunlar söyleniyordu: "Kıbrıs Türk Toplumunu bazıları muazzam olarak vasıflandırılabilir çeşitli güçlüklerle maruz kalmaya devam etmiştir. Bunlara, sivillerin seyahat hürriyetinin kısıtlanması, ekonomik kısıtlamalar, zaruri kamu hizmetlerinden yararlandırılmamaları ve göçmenlerin ızdırapları da dahildir.."(S.S/6426, 10 Haziran 1965)

Bu sırada Galo Plaza raporunun uygulamaya konulmasının olanaksız olduğu görüldüğünden 1965 Mayıs'ından itibaren Türkiye ile Yunanistan arasında ikili görüşmeler yapılmaya başlanmış fakat 1966 yılı sonuna kadar herhangi bir ilerleme sağlanamamıştı. Bir defa Makarios ve Kıbrıslı Rumlar dahil oldukları Bağlantısızlar Grubunun Birleşmiş Milletlerdeki ağırlığına güvenerek konunun Birleşmiş Milletlere götürülmesinde ısrar ediyorlardı. İkincisi, Yunanistan'da bir seri siyasal kriz yaşanmaktaydı. Başbakan Yorgo Papaandreu Ordu'da, oğlu Andreas Papaandreu'nun da desteğiyle bir temizlik yapmak isteyince Kral tarafından Başbakanlıktan azledildi. Ne var ki istikrarsız koalisyonların eline kalan siyaset hayatı krizlerle çalkalanmaya devam etti. Papandreu'lar, Kral'a, Orduya, sağa ve ABD'ne karşı sert bir tutum sergilemekteydiler. Yunan iç politikası gayet gergin günler yaşamaktaydı.(Armaoğlu, 1992:794)

Türkiye'de ise devamlı koalisyonlara dayanan İsmet İnönü Hükümetleri, 1965 Ekim'inde yapılan seçimleri Süleyman Demirel'in yönetimindeki Adalet Partisinin kazanarak, TBMM'de büyük çoğunluğu elde etmesiyle sona ermişti. Adalet Partisinin tek başına iktidara gelmesi, o zamana kadar hamlelerini Türkiye'deki iç siyaset istikrarsızlıklarına göre düzenlemiş bulunan Kıbrıs Rumlarını ve Yunanistan'ı ihtiyata sevketti.(Ibid.)

Diğer taraftan hem Türkiye hem Yunanistan ABD'den gelecek ekonomik ve askeri yardımlara duydukları gereksinimin etkisiyle, NATO'nun güneydoğu kanadında rahatsız edici bir çatışmayı hoşgörmeyen ABD'nin baskısı altında bir çözüm aramak, en azından böyle bir görüntü vermek zorundaydılar. Bu nedenle 1966-67 yıllarında bir taraftan gizli görüşmeler yapılıyor, diğer taraftan da Kıbrıs'ta gerilimi azaltacak politikalar uygulandığı izlenimi verilmek isteniyordu. Nitekim Ankara 1963'ten itibaren silah altında tutulan Türk Mukavemet Teşkilatına (TMT) bağlı öğrencilerin Türkiye'ye dönerek eğitimlerine devam etmelerini sağladı. TMT'ni örgütleyen Albay Kemal Coşkun'u geri çağırdı. Atina ise, 1966'da Makarios'un Çekoslovakya'dan silah satın almasına karşı Türkiye ve ABD'nin gösterdiği tepki üzerine, Makarios'a baskı yapmış, bu alımı durdurdu.(Oran, 2001:735)

Yunanistan'da sözkonusu politikalar iç istikrarsızlığı artırıyor ve 28 Mayıs 1967'de yapılması kararlaştırılmış olan seçimlerde baba, oğul Papaandreu'ların seçimi ezici bir çoğunlukla kazanması ihtimalini güçlendiriyordu. Yorgo Papaandreu bu amaçla Yunan Komünistleriyle de işbirliğine girmiş, oğlu Andreas'ın annesinin Amerikalı olmasına rağmen Amerikan aleyhdarı söylemlerinin dozunu ağırlaştırmaya başlamıştı. Bir taraftan da yukarıda da değinildiği gibi Orduda bir tasfiye planlamaktaydı.(Armaoğlu, 1992:794.)

Makarios ise, Yunanistan'daki iç siyaset zafiyetinden yararlanarak, Kıbrıs'ta Türk Toplumuna uyguladığı ekonomik baskılarda daha pervasız olmaya başlamıştı. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri 8 Aralık 1966'da yayınladığı raporunda (S/7611, 8 Aralık 1966, Madde 122) durumu şöyle anlatıyordu: "Ekonomik tecrite mahkûm Kıbrıs Türk Toplumunu, ticaret, sanayi ve istihdam açısından kendisini kenara atılmış bulmuş ve ülkenin ekonomik kalkınmasına ve kaynaklarının geliştirilmesine ortak olamamıştır. Kıbrıs Türk yerleşkelerinde (enclaves) bulunan takriben 20 000 göçmen ve yer değiştirilmiş kişi işsizdir ve kendilerine zorlanmış olan bu boşluk, ekonomisi Türkiye'nin mali desteği ve acil yardımlarıyla ayakta tutulan toplumun nasıl tecrite tabi olduğunu bariz biçimde göstermektedir...Kıbrıs Türk nüfusunun hemen üçte biri bir şekilde fakirlik yardımına muhtaçtır."(Denktaş, 1982:46-47)

Kıbrıs Rum Toplumununun Türk Toplumunu tehlikeye sokan başka bir yaklaşımı ise, Türkiye, Türk Mukavemet Teşkilatını sivilleştirirken, 1964'te Yunanistan'dan Kıbrıs'a gelmiş ve Kıbrıs Savunma Güçleri Başkomutanı ünvanını almış olan Grivas yönetimindeki Rum kuvvetlerinin,

Yunanistan'dan gelmiş bulunan beş bin askerin de katılımıyla 20 000'e çıkarılmış olmasıydı.(Necatigil, 1989:39)

İşte bu sırada Makarios'un Çekoslovakya'dan silah alımı durdurulmuş ve TMT'li öğrenciler Türkiye'ye çekilmişlerdi. Bu sürecin en önemli sonucu Kıbrıs'ta Denктаş'ın yönetimindeki "Mücahit" grubunun Ankara ile arasının bozulmuş olmasıydı. Denктаş, Ankara'nın TMT'na ilişkin kararının Kıbrıslı Türkleri Rumlara teslim anlamına geldiğini belirten demeçler vermişti. "Makarios ise, artık bir devlet başkanı olmanın avantajlarını görmüştü."(Oran, 2001:735)

Gerek Yunan iç siyasetindeki çalkantılar gerek Kıbrıs'taki durum, Yunan ordusunda rahatsızlık yaratmakta ve bunda Makarios'un bağımsızlaşma eğiliminden ve silah alımından vazgeçmesinden memnun olmayan Grivas'ın da etkisi olmaktadır. Yaklaşan seçimlerde Yorgo Papaandreu'nun kazanarak, Orduda tensikat yapacak olmasından da endişelenen bir grup Albay nihayet 21 Nisan 1967 sabahı Albay Papadopoulos liderliğinde bir darbe yaptılar. Darbe üzerine Başbakanlığa getirilen eski Yargıtay Başsavcısı Konstantin Kolias aynı gün verdiği demeçte Kıbrıs meselesine barışçı bir çözüm yolu bulmaya çalışacaklarını söylemiş, ancak yeni hükümetin programında, "Kıbrıs'ta azınlık haklarının dikkate alınması suretiyle ENOSİS'i barışçı müzakerelerle sağlama amacını gütmekteyiz." ifadesiyle gerçek niyetin ne olduğu açıkça belirtilmişti.(Armaoğlu, 1992:795)

1967 yılının Haziran ayından itibaren yeni Yunan Hükümeti Batı Trakya Türklerine karşı da yoğun bir baskı politikasına girişti. Baskılar Temmuz ayında devam etti. Temmuz'da ayrıca Yunan Cunta Hükümetinin Kıbrıs'ta bir ENOSİS darbesi yapacağına dair söylentiler de çıktı. Bunlara karşılık Türk Hükümeti ve Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin ENOSİS'i hiç bir zaman kabul etmeyeceğini kesin bir dille belirttiler. Diğer taraftan 6 Eylül'de Türkiye Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan bir açıklamada Başbakan Süleyman Demirel ile Yunan Başbakanı Konstantin Kolias'ın 9 Eylül'de Keşan'da ve 10 Eylül'de de Dedeağaç'ta buluşarak, Kıbrıs meselesi dahil, Türk-Yunan münasebetlerini alakadar eden bütün meseleleri görüşecekleri belirtildi(Daha sonra 12 Eylül'de Ankara'da yaptığı basın toplantısında Başbakan Süleyman Demirel ikili görüşme isteğinin Yunan tarafından geldiğini açıklamıştır).

Türk ve Yunan Başbakanlarının 9 Eylül'de Keşan'da yaptıkları ilk görüşmede Yunan Başbakanı yazılı bir teklif de vererek Yunanistan'ın tutumunu açıkladı. Daha önceki Başbakanlardan Stefanopoulos'un 1966'da yapmış olduğu bir teklifin benzeri olan bu yaklaşımla Yunanistan, Dekelia'daki İngiliz üssüne karşılık Türkiye'den ENOSİS'i kabul etmesini istiyor ve Kıbrıs Türklerine, Yunanistan'daki 'Müslüman' azınlığa Lozan'da tanınmış hakları vereceğini ve Batı Trakya sınırlarında Türkiye lehine bazı değişiklikler yapacağını belirtiyordu. Bu teklif karşısında Demirel, Türkiye'nin bir çözüm biçimi olarak ENOSİS'i müzakere edemeyeceğini, bunun dışında bir çözüm bulunması gerektiğini, Kıbrıs'ın taraflardan birine ilhak edilemeyeceğini, antlaşmaların tek taraflı olarak değiştirilemeyeceğini, Adadaki iki toplumun birbirinin egemenliği altına giremeyeceğini ve Lozan dengesinin bozulamayacağını söyledi. 10 Eylül'de Dedeağaç'ta yapılan görüşmede ise Demirel alternatif çözüm için aşağıdaki ilkeleri sıraladı: Türkiye'nin güvenlik gereksinimleri karşılanmalıdır. İki ülke ve iki toplum arasındaki denge korunmalıdır. Türk toplumuna özel garantiler verilmelidir. Türk toplumunun Adanın yönetimine eşit şartlarda katılması sağlanmalıdır. Yeni çözüm şeklinin bir daha bozulmaması teminat altına alınmalıdır. Türk toplumunun ekonomik geleceği güvence altına alınmalıdır.(Oran, 2001:736.)

Tarafların uzlaşmasının mümkün olmadığını ortaya çıkmasına rağmen, 10 Eylül 1967'de yayınlanan ortak bildiriye Kıbrıs meselesinin Türk-Yunan münasebetlerinin temel unsuru olduğu, tarafların Kıbrıs meselesine ait görüşlerini yaklaştırma imkânlarını arayacakları, Adada gerginliğin artmasına sebep olacak hareketlerden kaçınacakları, antlaşmalara riayet hususunda görüşleri arasında uygunluk bulunduğu belirtildi. Başbakan Süleyman Demirel ise, 12 Eylül'de Ankara'da yaptığı basın toplantısında, "Kıbrıs işinin bugüne kadar barışçı bir çözüme

kavuşmamasında Yunanistan'ın Adayı kendisine ilhaktan gayrı bir hal şeklini mümkün görmemesi başlıca amil olmuştur. Türkiye Adanın ilhakına hiçbir zaman rıza gösteremeyecektir.” dedi. Ekim ayında Kıbrıs'ı ziyaret eden Yunan Başbakan Yardımcısı ve Savunma Bakanı General Spandidakis ise, 21 Ekim'de verdiği demeçte, “Kıbrıs meselesine Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesinden başka bir çözüm yolu bulunamaz.” diyor ve aynı zamanda Yunan Hükümeti Batı Trakya'da yeniden baskı uygulamaya başlıyordu. (Armaoğlu, 1992:797-798)

Yunanistan'da “şahinler” hakim görünüyordu. Bu sırada, 1964'ten itibaren Adaya girişi yasaklanmış olan Rauf Denktaş'ın 31 Ekim 1967'de gizlice Kıbrıs'a gelişi bir diplomatik kriz yarattı. Makarios, “şahin” kesimin etkisini artırmamak için sorunun buhran yaratılmadan çözülmesini yeğliyor ve konuyu yargıya götürmek istemiyordu. Denktaş, eski arkadaşı Klerides'in aracılığıyla, Başsavcı Tornarides'e bir mektup yazdı ve hakkında kovuşturma açılmazsa, bir daha Adaya kanunsuz biçimde girmeyeceğini taahhüd ederek, Türkiye'ye iadesini istedi. Onüç gün sonra da, Kasım'ın ortasında, Adadan ayrıldı. Ankara'nın olayda pasif kalması Kıbrıs Türk Toplumunda olumsuz etki yaptı ve Lefkoşa'da düzenlenen büyük bir mitingi müteakip, Türkiye Büyükelçiliği önünde aleyhte tezahüratta bulunuldu.(Oran, 2001:737)

Ankara'nın mülayim tutumu ve Makarios'un olayı krizsiz çözmesi Rum toplumunun şahin kesimini memnun etmedi. Grivas ise Türkiye'nin herhangi bir müdahalede bulunmamasından cesaretlenmişti.

Netekim, 15 Kasım 1967'de Grivas komutasında harekete geçen Rum Milli Muhafız Birliği stratejik önemleri büyük olan Türk Köyleri Geçitkale (Kophinou) ve Boğaziçi (Ayios Theodoros)'ne saldırarak buraları ele geçirdi. Olayı mahallinde izlemiş olan Observer gazetesi muhabiri, gazetenin 29 Kasım tarihli nüshasında olayları değerlendirirken, General Grivas'ın saldırıları Yunan Hükümetinin izniyle düzenlediğini yazıyordu. 16 Kasım'da Birleşmiş Milletlerin Rumlara vaki baskısıyla, ateşkes imzalandı ve Kıbrıs Rum Muhafız Kuvvetlerinin Geçitkale ve Boğazköy'den çekilmesi taahhüt edildi. “The Economist” Dergisi, ‘suçun bu kadar açık biçimde tarafların birinde olduğu bir Kıbrıs krizi nadir görülmüştür.’ ifadesini kullanıyordu.(Necatigil, 1989:40)

“İki gün süren saldırıda 22 kişi ölmüş, 9 kişi yaralanmış ve köyler önemli maddi hasara uğramıştı. 15 Kasım'ı, 16'ya bağlayan gece Ankara'da Bakanlar Kurulu toplanmıştı. 1964'te Kıbrıs'a müdahale konusunda Hükümete yetki veren TBMM kararı el'an yürürlükteydi. Demirel Adaya müdahale kararını açıkladı. Ancak, toplantı sırasında askerlerin bir çıkarma planları olmadığı ve başarılı bir harekât için gerekli güçleri Adaya taşıyacak deniz araçlarının bulunmadığı anlaşıldı.”(Oran, 2001:737)

“Türk Hükümeti...16 Kasım günü de Türkiye Büyük Millet Meclisinden Anayasanın savaş ilânına ve Türk Silâhlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine dair 66. Maddesine dayanarak Kıbrıs'a müdahale yetkisini 435 üyenin 432 oyu ile almıştır. Bu karar, zımmen de olsa, Yunanistan'la bir savaş halini de öngördüğünden ortaya çok ciddi bir durum çıkmaktaydı. Bu karar üzerine İskenderun'da bir çıkarma birliği hazırlandığı gibi, Türk donanması da İskenderun'da toplanmıştı. Türk Hükümeti 17 Kasım'da Yunan Hükümeti ile ‘dost ve müttefik’ Hükümetlere çıkarma yapma niyetini açıklamıştır.Türkiye bu çıkarmanın durdurulması için, tedhiş lideri.... Grivas'ın ve Adada konuşlandırılmış onikibini aşkın Yunan askerinin Adadan çıkarılmasını istiyordu. ”(Armaoğlu, 1992:799)

Bu son yaklaşımdan Hükümetin sorunu diplomatik yoldan çözmeyi tercih ettiği görülüyordu. Yunanistan nezdinde yapılan girişimler sonuç verdi. Kollias'ın emri ile Rum Milli Muhafız Güçleri köyleri boşalttı. Türk jetleri bir hafta Ada üzerinde uçuş yaptılar. Çağlayangil yönetimindeki Türk Dışişleri Bakanlığının 17 Kasım'da Yunanistan'a vermiş olduğu Notada, İttifak Antlaşmasına aykırı olarak Adaya sokulan Yunan askerlerinin geri çekilmesi, General Grivas'ın Adadan çıkarılması, Milli Muhafız Birliği Kuvvetlerinin dağıtılması, saldırının olduğu

bölgeyle ilginin kesilmesi, Türk toplumuna kendi bölgesinde mahalli idareler ve zabıta kuvveti kurma hakkının tanınması ve son olaylardan dolayı Kıbrıslı Türklerin uğramış olduğu zararların ödenmesi istenmişti. Yunan Hükümeti cevabi notasında bu bunalıma yol açan nedenleri incelemek üzere Türkiye ile görüşmeye hazır olduğunu bildirdi. Türk Hükümeti de Kıbrıs Türk toplumu üzerindeki tehdit kalkmadığı sürece Yunanistan'la masaya oturmasının mümkün olmadığını açıkladı. Bundan sonra NATO'dan gelen önlem önerileri ise her iki tarafça da reddedildi. Bunun üzerine 22 Kasım'da Washington'dan bir açıklama yapılarak, Başkan Johnson'ın özel temsilcisi Cyrus Vance'ın Kıbrıs konusunda görevlendirildiği ilân edildi. Vance'ın, Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Rum Yönetimi nezdinde yaptığı teşebbüslerden sonra şu noktalarda uzlaşma sağlandı:

1. Türkiye ve Yunanistan, Kıbrıs Cumhuriyetinin bağımsızlığına ve ülke bütünlüğüne saygı göstermek yükümlülüğü altında bulduklarını onaylayacaktır.
2. Türkiye ve Yunanistan antlaşmalar dışında Adada bulundukları kuvvetleri birbuçuk ay içinde aşamalı olarak geri çekeceklerdir. Kuvvetleri ilk önce ve en kısa zamanda Yunanistan çekecektir. Bu iş, güçlendirilmiş ve yetkili kılınmış BM Barış Gücü denetiminde yapılacaktır.
3. Sözkonusu işlemler gerçekleştirildikten sonra Türkiye almış olduğu savaş tedbirlerini kaldıracaktır.
4. Boğaziçi ve Geçitkale köylerinde uğranılan zarar tazmin edilecek ve ölenlerin ailelerine tazminat ödenecektir.
5. Barış Gücünün denetimi altında tarafların da katıldığı bir Komite Adada bulunan kanun dışı silahlara el koyacaktır.
6. Grivas herhangi bir nedenle adaya geri dönemeyecektir (Bu koşula rağmen, 1971'de dönmüş ve EOKA B'yi kurmuştur).
7. Adada iki toplumun kurmuş olduğu "milli kuvvetler" aşamalı olarak dağıtılacaktır. (Oran, 2001:737)

Bu arada, 2 Aralık'ta Yunan Dışişleri Bakanı Pipinelis bir açıklama yaparak, Yunanistan'ın anlaşmaların dışında Kıbrıs'a gönderdiği bütün kuvvetleri geri çekeceğini, Türkiye'nin de buna karşılık savaş hazırlıklarını durduracağını bildirdi. Bu iki ülke arasında varılmış olan bir anlaşmayı yansıtıyordu.

Buhranın bu şekilde ortadan kalkmasından sonra Kıbrıs Türkleri kendi işlerini kendileri görmek üzere 29 Aralık 1967'de, "16 Ağustos 1960 Anayasasının bütün kuralları uygulanmaya kadar faaliyette bulunacak" Kıbrıs Geçici Yönetimini kurmuşlardır. Bu şekilde, Rum mezaliminden kaçan Kıbrıs Türkleri, artık topluca oturmaya başladıkları kesimlerde kendi öz yönetimlerine kavuşuyorlar ve Kıbrıs'ta federatif bir çözümün ilk adımını atmış oluyorlardı. Rauf Denктаş 13 Nisan 1968'de resmi yollardan Adaya döndü.

Türk-Yunan münasebetlerinde de yumuşama olmuş ve Mart ve Nisan 1968'de Atina ve Ankara'da Dışişleri teknisyenleri toplanmışlar, Mayıs'ta ise Viyana'da bir araya gelerek üzerinde uyuşma olan noktaları içeren bir rapor düzenlemişlerdi. Nihayet, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri U Thant 13 Mart'ta Güvenlik Konseyine sunduğu bir raporda Kıbrıs Türk ve Rum toplumlarını doğrudan müzakerelere davet etti. (Armaoğlu, 1992:800)

Görüşmeler 3 Haziran 1968'de Türk Cemaat Meclisi Başkanı Rauf Denктаş ile Rum Temsilciler Meclisi Başkanı Glafkos Klerides arasında Lefkoşa'da başlayarak, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin Kıbrıs Özel Temsilcisi B.F. Osorio-Tafall'in gözetiminde 20 Eylül 1971'e kadar devam edecektir. (Ertekün, 1981:25)

1967 Krizinin Kıbrıs'taki iki toplumun birarada yaşamasının olanaksız bulunduğunu dünya kamu oyuna göstermek ve fiilen toplumların iki ayrı bölge ve yönetim içinde yaşamlarını sürdürmeye başlamalarını sağlamak gibi çok önemli iki sonucunun olduğu muhakkaktır.

3. 1967-1975 DÖNEMİ ve BARIŞ OPERASYONU

“Kıbrıs Yunanlıdır. Kıbrıs tarihin şafağından beri Yunanlı olmuştur ve Yunanlı kalacaktır. Biz onu Yunanlı ve bölünmemiş olarak devraldık, Yunanlı ve bölünmemiş olarak koruyacağız. Yunanlı ve bölünmemiş olarak Yunanistan'a teslim edeceğiz.”(Rum Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios'un, 14 Mart 1971'de Yialousa köyünde yaptığı konuşma.)

1967 Kıbrıs Krizinin bir olumlu sonucu Kıbrıs Geçici Türk Yönetiminin 26 Aralık 1967'de ilânı ise, diğeri de Makarios'un o zamana kadar kabul etmediği toplumlar arası görüşmelere yanaşması ve Rauf Denктаş ile Glafkos Klerides arasında, Lefkoşa ve Beyrut'ta yapılan ön görüşmeleri müteakip, 24 Haziran 1968'de Ledra Palas Otelinde görüşmelerin resmen başlamasıdır. Bu görüşmeler 20 Eylül 1971'de kesilmiştir. Bu inkıtanın, Grivas'ın tekrar gizlice Adaya dönüşüne denk gelmesi manidardır. (Ertekün, 1981:25)

Bu görüşmelerde Kıbrıs Türk tarafı, varılacak anlaşmanın Enosis'e veya Kıbrıs'ın herhangi bir diğer ülkeyle birleşmesine karşı bir garanti ihtiva etmesini istiyor, Kıbrıs Rum tarafı ise Enosis'i yasaklayan bir anlaşmaya yanaşmıyordu. Makarios'un 14 Mart 1971'de Yialousa köyünde yaptığı Enosis'ten vazgemeyeceği açıklaması durumun ne olduğunu açıkça gösteriyordu. (Denктаş, 1982:54) Bu sırada Kıbrıs Rum kesiminde önemli olaylar cereyan ediyor ve Yunanistan'dan Adaya getirilmiş subay ve askerlerin de katılımıyla güçlü bir Enosis propagandası yürütülüyordu.

Eski EOKA'cılar Kıbrıs Milli Cephesi adı altında örgütlenmekteydiler. 8 Mart 1970'de Makarios'u Makheras Manastırına götürmekte olan helikopter karadan açılan ateşle düşürüldü. Bir hafta sonra eski İçişleri Bakanı Polikarpos Georghiadis Kythrea'da esrarengiz koşullarda öldürülmüş olarak bulundu. 19 Mart 1970'de Türkiye Dışişleri Bakanı Çağlayangil, Yunanistan'daki Cunta Hükümeti tarafından Adada bir darbe yapılacağına dair söylentilere karşı, “Kıbrıs'ta bir darbeye Enosis ilân edilmesi için yapılacak herhangi bir teşebbüse Türkiye bütün gücüyle karşı çıkacaktır.” şeklinde beyanatta bulundu. 26 Ekim 1971'de, Eylül'de Adaya dönmüş olan Grivas, Başpiskopos Makarios yönetimindeki Kıbrıs Rum liderliğinin Rum toplumuna yakışmadığını, kendisinin Adaya Rum toplumunun Kıbrıs'ı Yunanistan'la birleştirmek hususunda mevcut kadim ümidini gerçekleştirmek için dönmüş olduğunu açıkladı. Başpiskopos Makarios üç gün sonra yaptığı karşı açıklamada, Yunan Hükümetlerine defalarca, sonuçlarına katlanmaya hazır oldukları takdirde Enosis'i tereddütsüz ilân edeceğini bildirdiğini ifade etti. Daha sonra Makarios, Grivas'a kabinesinde bir görev teklif etti. Şubat 1972'de Lefkoşa'daki Yunan Büyükelçisi, Makarios'a bir Nota vererek, milli birliği daha iyi yansıtacak yeni bir hükümet kurmasını istedi. Rum Dışişleri Bakanı Spyros Kiprianou istifa etti ve Atina Cuntasına daha ılımlı yaklaşan siyasetçilerden yeni bir Rum hükümeti kuruldu. 8 Şubat 1973'te yapılan seçimlerde Makarios yeniden Cumhurbaşkanı seçildi. Mart'ta Kytion, Baf ve Girne Piskoposları, Makarios'u Enosis davasını terketmekle suçladılar ve Cumhurbaşkanlığından istifasını istediler. Kasım'da Kıbrıs'taki Cunta, askeri polis komutanı Tuğbay Ioannides'in yönetimine geçti. 27 Ocak 1974'te Grivas öldü ve Adadaki EOKA B tamamen Atina'dan kontrol edilmeye başlandı. Makarios, Yunanistan Cumhurbaşkanı General Phaedon Ghizikis'e gönderdiği 2 Temmuz 1974 tarihli mektupta Adadaki Yunan subaylarının çekilmesini istiyor ve ayrıca şu hususları belirtiyordu:

“Yunan Hükümeti mensuplarının giderek artan şekilde hakkımda komplolar düzenlediğini ve daha da kötüsü Kıbrıs Rum toplumunu bölerek onları iç harbe götürecek bir felâkete yöneldiklerini kesin olarak tesbit ettikten sonra ne gibi acı düşüncelerin beni işgal ettiğini ve üzüntüye düşürdüğünü takdir edersiniz. Şimdiye kadar bir çok defa Atina’dan bir elin gizlice benim fani varlığımı ortadan kaldırmaya teşebbüs ettiğini hissettim ve hatta bu ele dokundum...Milli Muhafız Kuvvetlerindeki Yunan subaylarının Atina’nın desteğiyle EOKA B’yi siyasi cinayetler dahil, devletin çökertilmesini amaçlayan tüm cürümlerinde desteklediği bu dönemde artık susmak kabil değildir... Kıbrıs Devleti sadece Enosis olduğu takdirde ortadan kaldırılabilir. Bu olana dek Kıbrıs bir devlet olarak güçlendirilmelidir...” (Necatigil, 1989: 72-73)

Adada bu olaylar cereyan ederken, kesilmiş bulunan toplumlararası müzakereler Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin önerisiyle, Genel Sekreterin Kıbrıs Özel Temsilcisinin ve Türkiye ve Yunanistan’dan birer anayasa uzmanının katılımıyla genişletilmiş olarak 8 Haziran 1972’de yeniden başlatılmıştı.(Ertökün, 1981:25)

Anılan görüşmelerde Türk tarafı yerel özerklik talep ediyordu. 2 Nisan 1974’te Rum müzakereci Clerides, Türk Başbakanı Bülent Ecevit’in “Kıbrıs’ta en iyi çözümün federal sistem olduğunu” söylediğini gerekçe göstererek görüşmelerden çekildi. Bilahare, Denktaş’ın yerel özerklik tezinin değişmediğini ifade etmesine ve Ecevit’in de toplumlararası görüşmelerde Türk tutumunda bir değişiklik olmadığını taahhüt etmesine rağmen, Clerides ancak BM Genel Sekreterinin ısrarlı tutumu karşısında 11 Haziran 1974’te görüşmelere döndü. Taraflar 1960 anayasasının nasıl işlerlik kazanabileceğine dair görüşlerini özetleyen belgeleri birbirlerine verdilerse de, Kıbrıslı Rumlar ‘Tekil Devlet’, Kıbrıslı Türkler ise ‘Bölgesel Otonomi’ ve ‘Enosis’e karşı etkin garanti’ tezlerinden vazgeçemediler. Son görüşme 9 Temmuz 1974’te yapıldıktan sonra müzakereler kesildi. Clerides konuyla ilgili bir açıklamasında, “Kıbrıs Rum tarafının beş yıl süreyle bir çözüme ulaşmadan görüşmelere katılmasından, bu katılımın ‘herhangi bir çözüm’ veya ‘gayrimillî bir çözüm’ öngörmediğinin ve en doğru anlamda millî menfaatleri korumayı amaçladığının anlaşılması gerektiğini” söylüyordu. (Denktaş, 1982: 58 ve 62)

Kıbrıs Rum tarafı müzakerecilerinin bu yaklaşımı anlaşılır bir tutumdur. Zira yukarıda da belirtildiği gibi bu sırada Atina’daki Cunta sertlik yanlısı İoannidesin kontrolüne geçmiş ve Enosisi bir darbeye gerçekleştirmeyi öngören “Afrodit Planı” hazırlanmış bulunuyordu. Amerikalılar ve İngilizler durumdan haberdardılar ve daha 1972 Mart’ında Makarios karşıtı bir darbeyi önlemek için Atina nezdinde ortak diplomatik girişimlerde bulunuyorlardı. Bu girişimlerde temasları ABD yürütüyor, İngiltere ise yürütülen çabalara katıldığını açıklıyordu. Netekim, Atina ve Lefkoşa’daki ABD Büyükelçilerinin bu yoldaki girişimlerinden sonra, İngiltere Büyükelçisi ve Yüksek Komiseri yerel yetkililere Amerikan tutumunu desteklediklerini bildirmişlerdi.(Nicolet, 2006:502)

Bu sırada Türkiye’de de önemli gelişmeler olmuş, 12 Mart 1971’de askerlerin verdiği bir muhtıra, seçilmiş Demirel Hükümetinin istifasına yol açmış ve sırasıyla Nihat Erim, Ferit Melen ve Naim Talu hükümetlerinin görev yaptığı iki buçuk yıllık bir ara dönemden sonra 14 Ekim 1973’te tekrar genel seçimler yapılabilmişti. Seçimlerde Ecevit yönetimindeki CHP %33.3, Demirel’in Adalet Partisi %29.8, Demokratik Parti %11.9, Erbakan’ın Milli Selamet Partisi %11.8 ve Güven Partisi %5.3 oy almışlardı. Uzun müzakerelerden sonra CHP ve Milli Selamet Partisi, Ecevit’in Başbakan, Erbakan’ın Başbakan Yardımcısı olduğu bir koalisyon kurdular.(Shaw ve Shaw, 1977:428-429)

Anılan Hükümet toplumlararası müzakerelerde federasyon tezini benimser bir görüntü vermekteydi. Türkiye bir taraftan da hızla askeri olanaklarını artırma sürecini başlattı ve gerektiğinde çıkarma için tüm malzeme ve bilgi eksikliğini giderdi. Türkiye bir darbe karşısında sadece askeri olarak değil, siyasal olarak da müdahale edebilecek anlayışta bir iktidara sahip olmuştu.(Oran, 2001:740-741)

Toplulararası müzakerelere 9 Temmuz 1974'te son verilmesinden kısa bir süre önce Makarios'un da bir darbe tehlikesi hissettiği ve Yunanistan Cumhurbaşkanı General Ghizikis'e 2 Temmuz'da yazdığı mektupta Yunan subay ve askerlerinden şikâyet ettiği, bunları Adadan çekmesini istediği malûmdur. Makarios'un sözcüsü bu dönemde bir açıklama yaparak "Atina'dan ilham alacak bir darbe teşebbüsünün güçlü bir halk direnişiyile mağlubiyete uğratılacağı" açıklamasını yapmıştır. Ne var ki bu uyarı Atina tarafından dikkate alınmamıştır. 15 Temmuz 1974'te Milli Muhafızlarca Yunanlı subaylarının uyguladığı ve yönlendirdiği bir darbe yapılmıştır.(Necatigil, 1989:75)

Yunan Subaylarının komuta ettiği Milli Muhafızlar, Afrodit Planının uygulamasını Makarios'un Başkanlık Sarayını bombalayarak başlattılar. Radyo Makarios'un öldüğünü duyurdu.Kıbrıs Elen Cumhuriyetinin kurulduğu açıklandı. EOKA üyesi ve Mahi (Savaş) Dergisi yayıncısı Nikos Sampson devlet başkanlığına getirildi. Geçici Hükümet herşeyin denetim altında olduğunu ilân etti.(Oran, 2001:741) Adadaki durumun açıklamalardan farklı olduğu, Polisin Milli Muhafızlara direndiği, Makarios'un ölmediği anlaşıldı. Kıbrıs Türk Toplumunun Radyosu Bayrak saat 15.20'de Başpiskoposun Saraydan kaçarak Baf'ta bir dağda saklandığını, sert çatışmaların cereyan ettiğini açıkladı.(Necatigil, 1989:76-77)

Gerçekten bombardımanın başlamasından sonra Makarios'un gizli bir dehlizi kullanarak Saraydan kaçtığı, Birleşmiş Milletlerle temas kurduğu ve bir radyo anonsu yaparak hayatta olduğunu bildirdiği, darbecilere karşı direniş çağrısında bulunduğu görülmektedir. Daha sonra, İngiliz üssüne sığınan Başpiskopos, Malta üzerinden Londra'ya götürülmüş, oradan da Birleşmiş Milletler toplantısına katılmak üzere New York'a gidişi sağlanmıştır.(Oran, 2001:741)

Darbe haberi Ankara'ya ulaşınca derhal Milli Güvenlik Kurulu toplanmış ve bir açıklama yapılarak bunun bir Yunan müdahalesi olduğu, Adadaki düzenin yıkıldığı, gayrimeşru bir askeri yönetimin kurulduğu, Türkiye'nin bunu anlaşmaların ve garantilerin ihlali saydığı vurgulanmıştır. Bu açıklamayı Başbakan Ecevit'in Türk Silâhlı Kuvvetlerine Kıbrıs'a bir askeri müdahalede bulunmak için gerekli hazırlıkları yapması talimatını vermesi takibetmiştir.(Ibid.)

Adayla ilgili olarak dünya basınına yansıyan haberler darbe sonucunda ve vuku bulan direniş dolayısıyla ölü, yaralı ve kayıpların bulunduğu yolundaydı. 22 Temmuz 1974 tarihli Washington Star News sokakların cesetlerle dolduğunu ve toplu mezarların açıldığını yazıyordu. Belçika'da yayınlan Combat gazetesi, 25 Temmuz sayısında, "Lefkoşa'daki darbeyi takiben Makarios'u destekleyen 2000 kişinin çatışmalarda öldüğünün veya idam edildiğinin saptandığını" bildiriyordu. Kıbrıs basını ise tamamen sansürlenmişti ve ancak 19 Temmuz'da, o da bir gün, mevcut on gazeteden dördü yayına girdi.(Necatigil, 1989:77)

İngiltere ve genel olarak diğer Avrupalılar adadaki durumdan dolayı Yunanistan'ı kınıyorlardı. ABD ise, adada düzenin yıkıldığını ve statükonun bozulduğunu kabul etmekle birlikte Yunanistan'ı kınamaktan kaçınıyordu. Sovyet Bloku ve Üçüncü Dünya ise Yunanistan'ı ve Sampson'u şiddetle reddediyordu. 17 Temmuz'da askeri hazırlıklar devam ederken, Kissinger, Ecevit'e bir mesaj göndererek, Türkiye ve Yunanistan gibi iki NATO müttefiki arasında harp çıkmaması için görüşme yapılması yolunu önerdi. Ecevit, İngiltere ile Garanti Antlaşmasınının 4. maddesi gereğince görüşeceğini, antlaşmayı ihlal eden taraf olan diğer garantör devlet Yunanistan'la görüşme yapmayacağını, barışçı yolların tümünü deneyeceğini, ancak bir sonuç alınamazsa, Türkiye'nin antlaşmalardan doğan haklarını kullanacağını ve yükümlülüklerini yerine getireceğini belirtti.(Oran, 2001:742)

Gerçekten, Türkiye Başbakanı Ecevit aynı gün Londra'ya uçtu ve İngiltere'ye, Adadaki İngiliz üslerini kullanarak müştereken müdahale etmeyi, Makarios'un adaya geri dönmesini sağlamayı önerdi. Ne var ki, İngilizler Türklerin üslerini kullanmasına izin vermediler. Callaghan adanın daha çok Türk askerine değil daha az Yunan askerine ihtiyacı olduğunu söylüyor ve İngiltere Hükümeti Yunanistan'dan subaylarını çekmesini istiyordu. Kissinger bu

konuda, İngiltere'nin, Türkiye'nin 1964 ve 1967'de olduğu gibi blöf yaptıklarına inandığı kanaatini açıklamıştır.(Nicolet, 2006:503-504)

Diğer taraftan, Amerika'nın Atina üzerindeki baskılarına rağmen Yunan Cuntası Kıbrıs'taki Yunan subaylarının geri çekilmesini ve Sampson'un görevden alınmasını kabul etmedi. NATO'da yapılan müzakerelerde de tutumlarını değiştirmediler ve Türkiye'nin müdahalesi halinde kendilerinin de adaya asker göndereceğini belirttiler. Yunan Cuntası da Türkiye'nin müdahalesine ihtimal vermiyordu.(Armaoğlu, 1992:803)

Ecevit 19 Temmuz 1974'te Londra'dan döndü. Yaptığı görüşmelerden beklediğini sağlayamamıştı.Bu sırada Türkiye'de askeri hazırlıklar tamamlanmış bulunuyordu. ABD tarafından duruma bir çözüm üretmek üzere bölgeye gönderilmiş olan Dışişleri Bakan Yardımcısı Joseph Sisco da Atina'da olumlu bir sonuç elde edemedi, Türkiye'nin kararlılığı konusunda Yunan Hükümetini ikna edemedi, eli boş olarak Ankara'ya gelmişti. Sisco Ankara'da Ecevit'le görüşürken Türk çıkarma gemileri Mersin'den yola çıktılar. 20 Temmuz 1974 Cumaertesi günü Ecevit kamuoyuna Türkiye'nin Kıbrıs'a asker çıkardığını, bu çıkarmanın savaş için değil barış için yapıldığını, Türk veya Rum, adadaki her iki topluma da barış götürüldüğünü açıkladı.(Oran, 2001:742)

Türk Silahlı Kuvvetleri 20 Temmuz sabahı bir taraftan hava kuvvetlerinin himayesinde Girne plajlarına çıkarken, aynı zamanda da Lefkoşa-Girne yolu üzerinde ve Lefkoşa yakınlarındaki Gönyeli'de havadan indirme yapıyorlardı.(Armaoğlu, 1992:803)

20-22 Temmuz günleri arasında şiddetli mukavemete rağmen Girne-Gönyeli-Lefkoşa üçgeni kontrol altına alınabilmişti. Adanın %7'si ele geçirilmişti. Ancak, Türk nüfusun %65'i hala Rumların denetimindeki bölgede ve EOKA B'nin tehdidi altındaydılar. 40 000 kişilik Türk birlikleri ve 300 tank ise 348 kilometrekarelik dar bir alana sıkışmışlardı. Bu arada Yunan gemisi zannıyla Kocatepe savaş gemisi de Türk jetlerince yanlışlıkla batırılmıştı. Askeri açıdan bunlar önemli olumsuzluklardı.(Oran, 2001:742-743)

Darbe karşısında Türkiye'nin 15 Temmuz'da uyarıda bulunmuş olmasına rağmen harekete geçmeyen BM Güvenlik Konseyi, Türk müdahalesine karşı 20 Temmuz'da derhal toplandı ve taraflara ateşkes çağrısında bulunan, Kıbrıs Cumhuriyetinde yabancı müdahaleye son verilmesini ve milletlerarası antlaşmaların müsaade ettiğinin dışındaki bütün yabancı askeri personelin adadan hemen geri çekilmesini, Türk, Yunan ve İngiliz Hükümetlerinin bölgede barışın ve Kıbrıs'ta anayasal hükümetin yeniden kurulmasını sağlamak amacıyla gecikmeksizin görüşmelerini isteyen 353 sayılı kararı aldı.(Ibid.) Karar, Kissinger'ın verdiği oniki saatlik süre içinde ateşkes talep eden, aksi takdirde ABD'nin Türkiye ve Yunanistan hududunun her iki tarafındaki tüm nükleer silahlarını çekeceği tehdidinde bulunan bir ültimatomu izliyordu.(Nicolet, 2006:504)

Bu sırada ateşkesi sağlamak üzere bölgeye gönderilmiş bulunan ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Sisco Atina'da görüşecek adam bulamıyordu. Amiral Arapakis, Ioannides'in Batı Trakya'dan Türkiye'ye saldırmak teşebbüsüne karşı, Cunta'nın diğer üyeleriyle görüş birliği halinde Sisco'ya 22 Temmuz'da ateşkesi kabul ettiklerini bildirdi. Bilahare Cunta, hükümeti sivil bir politikacıya teslim etmeye karar verdi. Aynı gün onbir yıldır Paris'te gönüllü sürgünde bulunan Konstantin Karamanlis Atina'ya dönerek yönetimi devraldı. Adada ise 24 Temmuz'da Sampson Cumhurbaşkanlığı görevini Clerides'e bıraktı.(Oran, 2001:743)

Gerek Amerika'nın ısrarlı teşebbüsleri gerek Adadaki askeri durumun yeteri kadar güven verici olmayışı gözönüne alınarak 22 Temmuz 1974, saat 17.00'den itibaren Türkiye de adada ateşkesi kabul etti.(Armaoğlu, 1992:804)

Türkiye'nin ateşkesi kabul etmesinin kamuoyunda büyük yankısı olmuş, Hükümetin Milli Selamet Partisi kanadı bundan hoşnut olmamış, askeri durumun daha düzeltilmesini sağlayacak bir yayılma sağlanması gerektiğini savunmuştur. Ancak, Yunanistan'ın Tuğbay Ioannides'in

etkisiyle Batı Trakya'dan bir taarruza geçeceği endişesi ve ABD'nin baskısı Başbakan Ecevit'i ateşkese ve 353 sayılı Güvenlik Konseyi kararının 5.maddesi uyarınca Cenevre'de Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın katılacağı bir konferansı kabule zorladı.

Birinci Cenevre Konferansı olarak anılan, Dışişleri Bakanları Turan Güneş, James Callaghan ve Georgios Mavros'un katıldığı ve ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Arthur Hartman'ın da izleyici olduğu Konferans, 25-30 Temmuz tarihleri arasında cereyan etmiştir. Türkiye'nin Konferanstaki tutumunun amaçları, hem ateşkes hem Kıbrıs'ta yeni bir düzen kurulması hususunda bağlayıcı karar alınması, bağlayıcı kararın federasyon tezine uygun olması, Kıbrıs Türklerinin bir Kıbrıs Türk polis gücüne güvence altına alınması, Türk askerinin Kıbrıs'tan çekilişine dair bir tarih belirlenmemesi, birliklerin etrafında on kilometrelik bir tampon bölge oluşturulması, hiçbir BM gücü kordonu ile sözkonusu Türk birliklerinin çevrilmemesi, Denктаş'ın Cumhurbaşkanı Yardımcılığı görevine derhal başlaması ve iki Toplumun da katılacağı büyük bir Kıbrıs toplantısının bir hafta içinde toplanması olarak özetlenebilir. Yunanistan ise Cenevre'de sadece BM ateşkesinin nasıl uygulanacağını görüşülmesini, anayasal konuların ele alınmamasını, Türk birliklerinin tümünün derhal adadan çekilmesini istemekteydi. Konferans sonunda 30 Temmuz 1974'te Cenevre Deklarasyonu olarak bilinen, Türkiye, İngiltere ve Yunanistan Dışişleri Bakanlarının imzaladıkları üçlü belge kabul edildi. Belgenin anahatları özetle şöyledir:

“1960 Anayasa düzeninin yeniden tesisi hakkında mutabakat olmakla beraber, bundan önce alınması gereken bazı acil tedbirler vardır.Kıbrıs'ta taraflar 31 Temmuz1974'te saat 24.00'te kontrolleri altında bulundurdukları alanı genişletmeyeceklerdir. 30 Temmuz ateşkes çizgisinde BM güçlerinin kontrolünde bir güvenlik bölgesi tesis olunacaktır. Kıbrıs Rum ve Yunan kuvvetlerinin muhasarası altında olan bütün Türk bölgelerinden bu kuvvetler çekilecek ve buralar BM gücünün koruması altına girecektir.Üç Dışişleri Bakanı 8 Ağustos'ta anayasa düzenini tesis için tekrar bir araya gelecektir. Denктаş 1960 anayasası çerçevesinde derhal Cumhurbaşkanı Yardımcısı görevine başlayacaktır. Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi anayasal düzen kurulana değin devam edecektir.”(Ibid.)

Cenevre Deklarasyonunda Kıbrıs Hükümetinin şekli belli oluncaya kadar adada Türk ve Rum olmak üzere iki muhtar idarenin ve iki toplumun varlığının teyidi, Kıbrıs Türk Toplumunun özerkliğinin kabulü anlamında bir başarı sayılsa bile, Rum tarafının Clerides, Türk tarafının Denктаş tarafından temsil edileceğinin ifade edilmemesi ve Denктаş'a Cumhurbaşkanı Yardımcısı ünvanının verilmesi, 4 Mart 1964 tarihli ve 186 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararında mevcut Kıbrıs Rum Yönetiminin adanın meşru hükümeti olduğu anlayışının da teyidi olmuştur ki bunun diplomatik bir hata olduğu ve Türkiye'nin o günkü güçlü durumundan gereği gibi yararlanmadığı açıktır.

Bu temel üzerine ikinci Cenevre Konferansı Denктаş ve Clerides'in de katılımıyla 8 Ağustos'ta başladı. 12 Ağustos günü Denктаş önerilerini açıkladı: “Kıbrıs'ta coğrafi esasa dayanan federatif bir devlet biçimi benimsenmelidir. Merkezi Hükümete verilecek yetkiler saptanırken devletin iki milletten teşekkül ettiği esası kabul edilmelidir. Adanın %34'ünü kapsayacak Kıbrıs Türk Federe Devletinin sınırları Batıdan Doğuya doğru Limni'de Lefke'den başlamak üzere Lefkoşa ve Mağosa'nın Türk kesimlerinden geçerek Mağosa limanında son bulmalı, bu sınırın Kuzeyi Kıbrıs Türk Federe Devletini teşkil etmelidir.” Aynı akşam, Türk Dışişleri Bakanı Güneş, İngiliz Dışişleri Bakanı Callaghan'a, iki bölgelilikte ısrar etmediklerini, kantonal çözümü öngörebileceklerini belirtmiştir ki bu da önemli bir diplomatik hata olduğu gibi Türk toplumunun güvenliğini de tam sağlayamayacak bir yaklaşımdır. Rum tarafı ise Clerides'in ağzından yekahenk konuşuyor, iki toplum tarafından belirlenecek köylerde, yönetimin köy toplumunun çoğunluğunun elinde olmasını öneriyordu ki bu durum, pek az sayıda köyde Türkler çoğunlukta olduğu için Türklerce kabul edilebilir bir durum olmayacaktı. Callaghan, Güneş'in önerisi olarak, bir ana kanton ile Lefke, Poli, Baf, Larnaka ve Karpas'ta adanın %34'ünü kapsayacak altı kantondan kurulu özerk bir Kıbrıs Türk Bölgesi oluşturulması ve 48 saat içinde

Yunan ve Rum silahlı Kuvvetlerinin Türk Özerk Bölgesinin ana kantonunu terketmesi yaklaşımını açıkladı. Mavros ve Clerides tam yetkili oldukları halde ülkelerine danışmak için 36 saatlik bir süre istediler. Böyle bir sürede adadaki Türk Kuvvetini daha da sıkıntıya sokacak ciddi Rum-Yunan faaliyetleri gerçekleştirilebilirdi. Güneş, bu nedenle derhal beraber değerlendirmenin başlamasını istedi. Bu kabul görmeyince, daha önce Ecevit ile Güneş arasında kararlaştırılmış “Ayşe (Güneş’in kızı) tatile çıktı” parolası uygulandı ve 14 Ağustos 1974, saat 02.00’de Konferans dağıldı.(Oran, 2001:747)

Bu arada Rumlar, birinci Cenevre Konferansında öngörüldüğü veçhile Türk “enclave”larını terketmek şöyle dursun, Türk köylerine saldırılarını devam ettirmiş, 33 Türk köyü daha boşaltılmak zorunda kalmış, Rum ve Yunan güçleri tarafından, Aloa, Sandallaris, Maratha, Tokhni, Zyyi ve Mari’de yaşayan Kıbrıslı Türklerin hemen tümü katledilmişti. Diğer Türk köyleri de açık tehdite maruz bulunduğu gibi, adadaki Türk birlikleri de adeta muhasara altındaydı.(Ertekün, 1981:33)

Netekim, Cenevre’de de İngiliz Dışişleri Bakanı Callaghan, “Bugün ada, Ordunun mahkûmudur. Fakat Türkiye unutmaz ki yarın Ordu, adanın mahkûmu haline düşebilir.” ifadesiyle Türkiye’yi tehdit etmekten çekinmiyordu.(Necatigil, 1989:83) Bu durumda ve ikinci Cenevre Konferansının, İngilizlere güvenen Rum ve Yunan temsilcilerinin oyalama taktikleri sonucu akamete uğraması üzerine 14 Ağustos sabahı saat 04.19’da adada ikinci harekât başladı. 14-16 Ağustos arasında Türk birlikleri, ikinci Cenevre Konferansında Kıbrıs Türk Federe Devleti sınırı olarak Denktaş tarafından önerilen Kokkina- Lefke-Lefkoşa-Mağosa (Attila) hattına ulaşılar ve 16 Ağustos 1974 akşamı saat 19.00’da, Türkiye, BM Güvenlik Konseyinin aynı gün aldığı 360 sayılı ateşkes kararına uydu.(Armaoğlu, 1992:805-806)

Aynı anda ilginç olarak, Yunan Cuntasının Afrodit Planı uygulanıp, adada darbe yapılır ve Makarios devrilip, EOKA’cı Nikos Sampson Cumhurbaşkanı ilân edilirken, Ecevit’in, Garantörler olarak olaya birlikte müdahale önerisini kabul etmeyen İngiltere Dışişleri Bakanı Callaghan Türk harekâtına müdahale için bir plan öneriyor, fakat, hatıratında yazdığı üzere, Kissinger’ın, “İngiliz askeri faaliyetine dair daha fazla bir şey işitirlerse çok sert tepki gösterecekleri” cevabını alıyordu.(Kyle, 2006) SAYFA NO YOK!

Ancak, ikinci Kıbrıs harekâtı Rum-Yunan oyalaması ve tehditkâr İngiliz tutumu gibi makul sebeplere dayanmasına rağmen dünya kamu oyunca tepkiyle karşılandı. Burada, Yunan tarafı bir yana bırakılırsa, başı Sovyetler çekiyordu. Sovyetler Birliği 23 Ağustos 1974 tarihli deklarasyonunda Kıbrıs meselesinin Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında bir mesele olmaktan çıkarılıp, dünyadaki bütün siyasi eğilimleri temsil eden bir platformda ele alınmasını talep ediyor, “yabancı kuvvet” olarak tanımladığı Türk birliklerinin adadan derhal çıkmasını istiyor, Garanti Antlaşmasının artık geçersiz olduğunu, dolayısıyla Türkiye, İngiltere ve Yunanistan’ın adaya müdahale hakkı kalmadığını ilân ediyordu. Yunanistan ise 14 Ağustos harekâtı başlayınca NATO’nun askeri kanadından çekildiğini ilân etmişti ve Sovyetlerin bu deklarasyonuna hemen destek verdi. Türkiye’nin bu tepkilere verdiği karşılık, 30 Temmuz 1974 Cenevre Protokolünde tarafların iki toplumun iki özerk yönetime sahip olacağını kabul edildiği, ikinci harekâtın bunu gerçekleştirmekten başka bir şey yapmadığı yolunda idi. Ayrıca, Sovyet Deklarasyonu da Türkiye tarafından açıkça reddediliyor, Türkiye’nin BM Güvenlik Konseyinin 353 sayılı kararına ve 30 Temmuz Cenevre Deklarasyonuna bağlılığı vurgulanıyordu. (Armaoğlu,1992:807-808 ve Oran, 2001:748)

Ancak, BM Genel Kurulunun 1 Kasım 1974 tarihinde aldığı 3212 sayılı karar, Türkiye’nin görüşünü hemen, hemen hiç kaale almadan, tüm devletleri Kıbrıs Cumhuriyetinin egemenliğine saygı göstermeye, bu devlete karşı eylem ve müdahaleden kaçınmaya davet ederek, adadaki tüm yabancı kuvvetlerin geri çekilmesi, askeri müdahalelerin durdurulması, bütün göçmenlerin güvenlik içinde evlerine dönmeleri çağrısında bulundu. Diğer taraftan, Kıbrıs Cumhuriyetinin anayasa sisteminin Kıbrıs Türk ve Rum toplumlarını ilgilendiren bir sorun olduğu belirtiliyor,

BM Genel Sekreterinin gözetimi altında, iki toplum arasında eşitlik ilkesi uyarınca ve toplumların temel ve meşru haklarına dayalı, taraflarca kabul edilebilir bir siyasal çözüme, serbestçe ulaşılması amacıyla görüşmelerin başlaması uygun bulunuyordu. Güvenlik Konseyi de 13 Aralık 1974 günü aldığı 365 sayılı kararla, Genel Kurulun 3212 sayılı kararını destekledi.(Ibid.)

1974 Kıbrıs harekâtından sonra, Ecevit, koalisyon ortağı Erbakan'la mevcut anlaşmazlıkları dolayısıyla 16 Eylül'de istifa etti. Bu istifadan sonra bir siyasal istikrarsızlık döneminin başladığı söylenebilir. Bu dönemde Türkiye'nin karşılaştığı, dış borç sıkıntıları, Sovyetler ve Bağlantısızlardan gelen sert tepkiler, Avrupa Birliği ile ilişkilerde bozulma , Ege'de Yunanistan'ın karasularını 12 mile çıkarma teşebbüsü gibi dış politika sorunları arasında, ani olarak, en önemlisi ABD Kongresinin Kıbrıs'ta Amerikan silahlarının kullanılmış olduğu gerekçesiyle Türkiye'ye uyguladığı silâh ambargosudur. Başkan Ford'un aksine tüm çabalarına karşın,17-18 Aralık 1974'te Senato ve Temsilciler Meclisinde, Başkanın, 5 Şubat 1975 ten sonra, Türkiye'nin 1961 tarihli Dış Yardım Yasasına uygun hareket ettiğine karar verinceye ve bunu belgeleyinceye kadar Türkiye'ye silah ambargosu uygulaması kanunlaşmıştır. Bu karara karşı 9 Şubat 1975'te Türkiye Milli Savunma Bakanlığınca ABD'nin Türkiye'ye verdiği yardımın kesilmesi halinde Türkiye'deki Amerikan üslerinin kapatılabileceği uyarısı yapılmıştır.(Oran, 2001:707)

Ayrıca Kıbrıs'ta da 13 Şubat 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti kurulmuş, elli üyeli bir kurucu meclisin hazırladığı anayasa 8 Haziran'da yapılan bir referandumla kabul edilmiş ve 17 Haziran 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti Resmi Gazetesinde yayınlanmıştır.(Necatigil, 1981:89)

Bu ciddi tepki karşısında ABD Başkanı 10 Nisan 1975'te yaptığı "Dünyanın Durumu" konuşmasında, silâh ambargosu kararı nedeniyle Kongreyi yetkilerini aşmakla suçlamış, Senato 19 Mayıs'ta ambargoyu kaldırmış, ancak Temsilciler Meclisinin ambargo ısrarı devam etmiş, Kissinger 21 Mayıs'ta Ankara'ya gelerek, Demirel'den üsleri kapatmamasını istemiş, duruma bir çözüm bulunacağını vaatetmiştir. Ne var ki, muhalefetin baskısı üzerine Demirel hükümeti bir Bakanlar Kurulu kararıyla 25 Temmuz'da Ortak Savunma ve İşbirliği Anlaşmasını tek taraflı olarak feshetmiş ve Türkiye'deki Amerikan üslerinin faaliyetlerini durdurmuştur. (Oran, 2001:707)

Ambargo 12 Eylül 1978'de tamamen kaldırılacak, ancak Türkiye ile Yunanistan arasındaki 10'a 7 yardım oranı hoşnutsuzluk yaratacak, daha sonra 29 Mart 1980'de Ankara'da imzalanan, fakat ancak 12 Eylül'den sonra, 18 Kasım 1980'de bir Bakanlar Kurulu kararıyla onaylanılarak, 1 Şubat 1981'de Resmi Gazetede yayınlanması sonucu yürürlüğe girecek Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşmasıyla Türkiye'deki Amerikan üsleri konusu da çözümlenebilecektir.(Ibid., 709-712)

KAYNAKÇA

- Armaoğlu, F. (1992), 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, Cilt 1., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Denktaş, R. (1982), The Cyprus Triangle, K.Rustem&Brother/George Allen&Unwin,London.
- Ertakün, N. (1981), The Cyprus Dispute, University Press, Oxford.
- Kyle, K. (2006), British Policy on Cyprus, 1974-2004, Ed.Herbert Faustmann&Nicos Peristianis, Britain in Cyprus, Bibliopolis, Mannheim und Möhnese.

- Necatigil, M. Z. (1989), *The Cyprus Question and the Turkish Position in International Law*, Oxford University Press, Oxford.
- Nicolet, C (2006), *British Policy Towards Cyprus, 1960-1974*, Ed. Herbert Faustmann & Nicos Peristianis, *Britain in Cyprus*, Bibliopolis, Mannheim und Möhnesee.
- Oran, B.(Edit.) (2001), *Türk Dış Politikası, İletişim Yayınları*, İstanbul.
- Shaw E.K. ve Shaw S. (1977), *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, Volume II*, Cambridge University Press, Cambridge.

1938'de doğan Dr.Arık, Ankara Koleji ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakültelerinden mezun olmuş, Master çalışmalarını SBF'de yapmıştır. 1960'da Türk Dışişleri Bakanlığına girmiştir. Lisans üstü çalışmalarına, London School of Economics, Panthéon/Université de Paris ve, doktorasını aldığı Tokyo Soka Üniversitesinde devam etmiştir. OECD'de Genel Sekreter Özel Yardımcılığı, Dışişleri Bakanlığı Ekonomik İşler Genel Müdürlüğü, Türk İşbirliği Kalkınma İdaresi Başkanlığı ve Suudi Arabistan, Japonya, İtalya ,Avustralya'da Türkiye Büyükelçisi görevlerinde bulunmuştur. Emekliliğinden sonra Demokrat Parti Genel Sekreteri olmuştur. Halen Lefke Avrupa Üniversitesinde Yardımcı Doçentdir.

Born in 1938, Dr. Arık graduated from the Ankara College and the Faculties of Political Sciences and Law of the Ankara University,undertaking his master studies in the Political Sciences Faculty. He entered the Turkish Foreign Service in 1960. He also continued his post-graduate studies in the London School of Economics, Panthéon/Université de Paris, and the Tokyo Soka University, where he obtained his doctoral degree. He served as the Special Assistant to the Secretary General in the OECD,Director General for Economic Affairs in the Foreign Ministry, President of the Turkish International Cooperation Administration,and, as Ambassador of Turkey in Saudi Arabia, Japan, Italy and Australia. After retirement he served as Secretary General of the Democratic Party. At Present he is Assistant Professor in the Lefke European University.